

KS. BOLESŁAW KUMOR

ARCHIWA PARAFII POLONIJNYCH JAKO ŹRÓDŁO DO BADAŃ NAD DZIEJAMI POLONII W USA

(NA PRZYKŁADZIE POLSKICH PARAFII
W NEW BRITAIN, W STANIE CONNECTICUT)

Dotychczasowe badania naukowe z dziedziny dziejów Polonii amerykańskiej w niewielkim stopniu wykorzystywały archiwalia miejscowych parafii polonijnych. Badacze nowsi najczęściej ograniczali się do wykorzystywania tzw. srebrnych lub złotych książeczek, wydawanych przez poszczególne parafie polonijne z okazji ich srebrnego lub złotego jubileuszu istnienia. Zresztą trzeba stwierdzić, że jak dotąd prawie nie mamy dobrze napisanych monografii polskich parafii w Stanach Zjednoczonych, zwłaszcza takich monografii, które by w pełnym zakresie wykorzystwały miejscowe archiwa parafialne i archiwa instytucji prowadzonych przy parafii takich, jak: bractwa, stowarzyszenia, szkoły, ochronki. Pobyt podpisanego niżej w Stanach Zjednoczonych i przeprowadzona przezeń szeroka kwerenda źródłowa w archiwach dwóch polskich parafii w New Britain, w celu zebrania materiałów źródłowych do większej monografii jednej z tamtejszych parafii polonijnych (parafii Św. Krzyża), upoważniają go w pewnym stopniu do zabrania głosu na ten temat.

Najpierw garść wiadomości ogólnych na temat samych parafii. Obydwie omawiane parafie polskie znajdują się w New Britain i należą pod względem kościelnym do archidiecezji w Hartfordzie, powołanej do życia przez pap. Grzegorza XVI w dniu 18 IX 1843 r. (diecezja) i wyniesionej do tej godności przez pap. Piusa XII w dniu 6 VIII 1953 r.¹

Do stanu Connecticut przybywali Polacy od połowy XIX stulecia, a z większym nasileniem po 1890 r., głównie z zaboru rosyjskiego i austriackiego i osiedlali się w dużych ośrodkach przemysłowych, gdzie było łatwiej o pracę. Największa ich liczba osiedliła się w Hartfordzie,

¹ *Annuario Pontificio per l'anno 1976*. Citta del Vaticano 1976 s. 216.

New Britain, Bridgeport, New Haven i Waterbury². Liczebnie byli oni tak mocni, że tylko w New Britain w polskiej parafii Najśw. Serca Jezusowego w 1909 r. zanotowano przy spisie parafialnym 864 polskich rodzin i łącznie 5040 osób³. W 7 lat później ta sama parafia liczyła już 2010 polskich rodzin i 10 384 osoby⁴. Można też dodać, że około 1920 r. w całym stanie Connecticut zapisanych było do polskich parafii 62 816 Polaków katolików, na łączną liczbę 441 193, co stanowiło 14,24% katolików całej diecezji⁵. Według relacji ks. Lucjana Bójnowskiego, proboszcza polskiej parafii z New Britain, „liczba Polaków w stanie Connecticut sięgała wówczas przynajmniej 350 000 osób”. Ale wydaje się, że liczba ta jest wysoce wygórowana. W ślad za nasileniem polskiej imigracji do Connecticut zaczęły się organizować polskie parafie katolickie. Pierwsza z nich powstała w Meriden pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa (1891), następna w New Britain (1894) i Bridgeport (1899).

I. ARCHIWUM PARAFII NAJŚWIĘTSZEGO SERCA JEZUSOWEGO

Do New Britain, będącym poważnym ośrodkiem przemysłowym, Polacy przybyli po 1880 r. W dniu 29 IX 1889 r. założyli Towarzystwo św. Michała Archanioła. Dzięki inicjatywie tego Towarzystwa, popartej przez polską społeczność w New Britain, od czerwca 1894 r. rozpoczęły się polskie nabożeństwa w irlandzkim kościele Najświętszej Maryi Panny. Tego samego roku w dniu 14 XI społeczność polska zawiązała korporację potwierdzoną następnie przez czynniki państwowe w celu utworzenia polskiej parafii. Z dniem nominacji ks. Lucjana Bójnowskiego (10 IX 1895) na samodzielnego duszpasterza dla Polaków w New Britain, polska parafia zaczęła żyć i rozwijać się⁶.

Pierwszy proboszcz Polonii nowobretańskiej, ks. Lucjan Bójnowski urodził się dnia 5 II 1868 r. w drobnoziemiańskiej rodzinie w Swierzbutowie koło Sokółki w parafii Dąbrowa. Do Stanów Zjednoczonych przybył w 20 roku życia (1888), a po studiach w Polskim Seminarium Duchownym w Orchard Lake, Mich. przyjął w 1895 r. święcenia kapłańskie

² D. S. Buczek. *Immigrant pastor. The Life of the Right Rev. Mgr. Lucyan Bójnowski of New Britain, Conn., Waterbury, Conn.* 1974 8 nn.

³ Archiwum parafii Serca Jezusowego, New Britain, Conn. (dalej cyt.: APSPJ). Spis ludności 1909-1912 s. 6.

⁴ APSPJ Spis ludności 1914-1916 s. 108-172, 516 nn.

⁵ Z. A. Czernicki. *Schematyzm Kościoła rzymsko-katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*. Kraków 1925 s. 300.

⁶ L. Bójnowski. *Historia parafii polskich w diecezji hartfordzkiej w stanie Connecticut w Stanach Zjednoczonych*. New Britain, Conn. 1939 s. 29 nn; Buczek, jw. s. 7 n.

w Hartfordzie. Po kilkumiesięcznej pracy duszpasterskiej w Meriden i Bridgeport pod koniec tegoż roku został mianowany proboszczem tworzącej się parafii polskiej w New Britain. Kapłan ten o wielkiej osobowości miał tu duszpasterzować do 1957 r., a więc przez 62 lata. Zmarł 28 VII 1960 r.⁷

Z rozpoczęciem „ery Bójnowskiego” w New Britain nastąpił żywiołowy wprost rozwój parafii Najświętszego Serca Jezusowego. Miała ona od początku charakter narodowy i personalny. Już w 1896 r. wzniesiono kościół drewniany, następnie wspaniały, neogotycki murowany (po 1902). Pierwszą szkołę parafialną utworzono już w 1896 r., a następnie w 1910 r. drugą. Jeszcze pod koniec XIX stulecia powstała pierwsza polska biblioteka przy parafii (1898), pierwsza polska ochronka w stanie Connecticut (1904), pięknie położony i rozległy cmentarz polski (1912), następnie dom św. Lucjana dla starców (1925) i wiele innych instytucji tego rodzaju. Od 1907 r. ks. L. Bójnowski zaczął wydawać tygodnik w języku polskim „Przewodnik Katolicki” jako jedyne pismo polskie w stanie Connecticut, wychodzące systematycznie aż do lat 60-tych obecnego stulecia. Więż ze „starym krajem” podtrzymywały polskie formy duszpasterstwa, szkoła, sama parafia oraz bardzo częste wizyty wysokich polskich osobistości (m. in. Ignacy Paderewski — 1918, 1919; gen. Józef Haller — 1923; abp Jan Cieplak — 1925). Wyrazem tej żywej łączności były m. in. ofiary finansowe polonii nowobrytańskiej na rzecz odrodzonej Polski w wysokości 182 911 48 dol. i wstąpienie do polskiej armii ochotniczej 290 ochotników⁸.

Ks. L. Bójnowski zaangażowany niezwykle w działalność duszpasterską, społeczną, kulturalną i polityczną miał duże zrozumienie dla rzetelnego prowadzenia kancelarii parafialnej. Jego następcą na probostwie ks. Jan Balasa (1957-1976) stwierdził to wielokrotnie: „Tak rzetelnie prowadzonych ksiąg kancelarii parafialnej w parafiach polonijnych nie spotkałem”. Toteż dzięki takiej postawie ks. L. Bójnowskiego w archiwum parafii Najświętszego Serca Jezusowego w New Britain zachowało się bardzo wiele cennych archiwaliów. Przechowywane są one w kancelarii parafialnej (księgi metrykalne) i w specjalnym pokoju w dolnej części plebanii.

Niezwykle cenny zespół źródeł do dziejów Polonii nowobrytańskiej stanowią „Spisy ludności”. Spisy tego rodzaju zachowały się prawie w komplecie dla lat 1909-1951. Wachlarz informacji „Spisu” jest stosun-

⁷ Buczek, jw. s. 7 nn.

⁸ *Pamiętnik złotego jubileuszu polskiej rzymsko-katolickiej parafii Najświętszego Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1894-1944*. New Britain, Conn. 1944 s. 45 nlb.

kowo szeroki. Spis ujęty jest według miejscowości i ulic, a nie alfabetycznie. Zasadniczą jednostką spisu jest rodzina. Spis podaje przeto imię i nazwisko ojca, imię bez nazwiska panińskiego matki, następnie imiona dzieci w kolejności urodzenia, liczbę ich lat (ale nie datę urodzenia) do 18 roku życia. W dalszej rubryce „panny” i „kawalerowie” ks. Bójnowski umieszczał dzieci mające ponad 18 lat i osoby „mieszkające przy rodzinie”. Były to osoby z reguły samotne, w pewnych wypadkach spokrewnione z daną rodziną, a najczęściej nie mające własnego mieszkania. Przy osobach samotnych, podobnie jak przy „pannach” i „kawalerach”, nie podano ani liczby lat, ani daty urodzenia. Zresztą tej informacji nie załączono również przy ojcu i matce rodziny.

„Spisy” obok zagadnień natury populacyjnej informowały nadto do jakiej szkoły uczęszczają dzieci, czy domownicy uczęszczają na Mszę św. niedzielą, czy „chodzą do spowiedzi”, „czy chodzą do Komunii wielkonocej”, czy byli bierzmowani, czy i jakie czytają gazety i wreszcie, „gdzie śpią stołownicy” — ci ostatni, to imigranci polscy mieszkający w charakterze sublokatorów i korzystający ze stołu gospodarzy. Przy końcu każdego spisu ks. L. Bójnowski załączał krótkie zestawienie liczby rodzin, dzieci, kawalerów, panien i łączną liczbę ludności całej parafii. Późniejsze spisy po 1925 r. dodały nadto rubrykę „wdowcy” i „wdowy”. Oto wykaz tego typu źródeł w omawianym archiwum:

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego 1909-1912 ss. 56 nlb., 1-544, 1-177 (1909/10), s. 178-339 (1911), s. 340-536 (1912).

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1914-1916 ss. 1-80, 146-245 (1914), s. 246-439 (1915), s. 108-138, 440-544 + 8 nlb. (1916).

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1917-1918 ss. 1-147 (1917), s. 198-453 (1918), s. 454-544 (1919).

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1919-1920 ss. 1-137 (1919), s. 138-300 (1920).

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1920-1924 ss. 1-153 (1921), 154-285 (1922), s. 286-472 (1924).

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1925-1930 ss. 1-134 (1925), s. 135-253 (1926/27), s. 254-407 (1927/28), s. 408-519 (1929).

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1930-1932 ss. 1-267 (1930), s. 268-424 (1931).

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1935-1945.

Spis ludności parafii Najśw. Serca Jezusowego w New Britain, Conn. 1950-1951.

Spisy ludności stanowią niezmiernie cenne źródło do poznania problemów demograficznych parafii. Trzeba jednak zauważyć, że z ogólnego zestawu spisów r. 1909 i lat następnych nie można wyciągnąć ogólnych wniosków co do liczebności rodzin, ponieważ w rubrykach ogólnego zestawu „kawaler” i „panna” podano dzieci starsze (ponad 18 lat) i osoby samotne mieszkające przy rodzinach. Można natomiast powiedzieć, że liczba dzieci do 18 lat wahała się na 1 rodzinę od 2,06 (1909) do 2,65 (1919). Rzeczą oczywistą, którą trzeba tu podkreślić jest to, że były to z reguły małżeństwa młode, zawierane dopiero w Ameryce, przy czym śmiertelność noworodków, jak wskazują metryki zmarłych, wynosiła prawie 60%.

Drugi zespół ksiąg w Archiwum parafialnym to księgi urodzonych i ochrzczonych. Za lata 1895-1976 zachowało się 16 olbrzymich woluminów, oprawnych w płótno i zaopatrzonych w indeks alfabetyczny przy końcu każdego woluminu. Spisane zostały w języku łacińskim, a następnie polskim i angielskim. Rubryki tych ksiąg są następujące: nazwisko i imię dziecka, data chrztu i urodzenia, imię i nazwisko ojca i matki (wraz z nazwiskiem panięńskim), imię i nazwisko rodziców chrzestnych i kapłana udzielającego chrztu. A oto zestaw ksiąg urodzonych i ochrzczonych w omawianym archiwum:

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 13 I 1895-1 XI 1902. T. 1 ss. 27-255 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 2 XI 1902-16 V 1906. T. 2 ss. 252 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 30 V 1906-23 VI 1910. T. 3 ss. 376 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 12 VI 1910-21 VII 1912. T. 4 pars 1, ss. 468 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 23 VII 1912-23 VII 1914. T. 4 pars 2 ss. 469-999 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 23 VII 1914-2 I 1916. T. 5 pars 1 ss. 420 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 2 I 1916-18 VIII 1917. T. 5 pars 2 ss. 421-996 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 19 VIII 1917-3 X 1918. T. 6 pars 1 ss. 420.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 6 X 1918-2 IX 1920. T. 6 pars 2 ss. 421-988 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 12 VIII 1920-8 X 1923. T. 7 ss. 751 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 11 X 1923 23 VII 1928. T. 8 ss. 750 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 1 X 1928-1 VIII 1940. T. 9 pars 1 ss. 480 + indeks A-Z.

Registrum baptismorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. diocesis Hartfordiensis (Baptismal Records) 1 IX 1940-18 XII 1952. T. 9 pars 2 ss. 481-1000 + indeks A-Z.

Baptismal Register (Registrum baptismorum) 25 XII 1952-14 X 1962. T. 10 ss. 500 + indeks A-Z.

Baptismal Register (Baptismorum registrum) Church of Sacred Heart of Jesus New Britain, Conn. 15 IX 1962-4 VI 1971. T. 11 ss. 202.

Prowadzone bardzo starannie księgi ochrzczonych stanowią najlepsze źródło do badań z zakresu problemów demograficznych Polonii nowobrytańskiej, a więc informują o niezwyklej witalności i dzietności rodzin polskich (w 1917 r. na 2010 rodzin polskich urodziło się 746 dzieci), nadawania im imion polskich, względnie miejscowych (te ostatnie świadczą o asymilacji polskiego środowiska przez miejscowe), sezonowość urodzeń, problem urodzeń bliźniaków itp. Z punktu widzenia religijnego księgi ochrzczonych dostarczają cennych informacji o terminie chrztu dziecka. Początkowo olbrzymia większość dzieci była chrzczona tego samego dnia po urodzeniu, dopiero po 1920 r. termin ten wydłużał się systematycznie, by w ostatnim okresie dojść przeciętnie do jednego miesiąca. Do ksiąg tych ks. L. Bójnowski i jego następca bardzo często wklejali metryki chrztu dziecka ochrzczonego w innej parafii czy w szpitalu itp.

Trzeci zespół ksiąg archiwum „starej parafii” to księgi zawartych małżeństw. Księgi te prowadził od 1895 r. ks. L. Bójnowski w języku łacińskim lub też w języku polskim. Dopiero jego następca ks. J. Balasa prowadzi je wyłącznie w języku angielskim. Mają one następujące rubryki: imię i nazwisko narzeczonego, miejscowość pochodzenia, imię i na-

zwisko jego ojca i matki wraz z jej nazwiskiem panieńskim, podobne rubryki dla narzeczonej, data ślubu, imię i nazwisko kapłana asystującego, imiona i nazwiska świadków ślubu, zaś w uwagach ewentualne wzmianki o dyspensach itp. Niestety przez cały okres duszpasterzowania ks. L. Bójnowskiego zamieszczano w księgach rzadko daty urodzenia, względnie liczby lat nupturientów.

Księgi małżeństw stanowią pierwszorzędne źródło na temat pochodzenia emigrantów. Ks. L. Bójnowski już w pierwszym tomie małżeństw, obejmującym lata 1895-1908, podawał miejsce pochodzenia narzeczonych z dodaniem części Polski. Notatki te brzmiały „Polonia sub Austria”, „Polonia sub Russia”, lub „Polonia sub Prussia”, ale te ostatnie wypadki zdarzały się niezwykle rzadko. Do 1900 r. zdarzały się też wypadki określające „Polonia in Europa”, „Polonia” itp.

Od 19 V 1909 r. ks. L. Bójnowski rozbudował wydatnie informacje z tego zakresu i podawał miejscowość pochodzenia, jej przynależność do parafii, gminy, powiatu, gubernii i zaboru. Tak np. 19 V 1908 r. narzeczony Ludwik Zajkowski pochodził z „nowodworskiej parafii, grodzieńskiej gubernii, sokólskiego powiatu i nowodworskiej gminy”, zaś jego narzeczona Aleksandra Panosewicz pochodziła z „parafii Janiny, suwałskiej gubernii, augustowskiego powiatu, gminy Dębowo, Polska Ruska — „Polonia sub Russia”⁹. Trzeba i to dodać, że każdy tom metryk zaślubionych jest starannie oprawiony w płótno i przy końcu jest zaopatrzone w osobny indeks alfabetyczny. Zdarzają się wypadki, że do ksiąg tych są wklejone dyspensy, względnie metryki śmierci dawnego współmałżonka w wypadku małżeństw wdowich.

A oto zestaw ksiąg zaślubionych w omawianej parafii:

Registrum matrimoniorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu New Britain, Conn. dioecesis Hartfordiensis (Mariage Records). T. 1 (1885-1908) ss. 254 + indeks A-Z.

Registrum matrimoniorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu New Britain, Conn. dioecesis Hartfordiensis (Mariage Records). T. 2 (19 V 1908-18 V 1920) ss. 376 + indeks A-Z.

Registrum matrimoniorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu New Britain, Conn. dioecesis Hartfordiensis (Mariage Records). T. 3 (25 V 1920-28 XI 1940) ss. 498 + indeks A-Z.

Registrum matrimoniorum in ecclesia Sacratissimi Cordis Jesu New Britain, Conn. dioecesis Hartfordiensis (Mariage Records). T. 4 (1 II 1941-18 V 1968) kk. 189 + indeks A-Z.

Mariage Register (Registrum matrimoniorum) Church of Sacred Heart of Jesus New Britain, Conn. T. 5 (25 V 1968 —).

⁹ APSPJ *Matrimoniorum Registrum* II s. 3.

Księgi małżeństw stanowią najlepsze źródło do poznania problemu asymilacji polskich imigrantów poprzez małżeństwa w środowiska miejscowe. Asymilacja ta była niezwykle powolna. Dość wspomnieć, że w latach 1895-1920 na łączną liczbę 2 545 małżeństw, tylko jedno małżeństwo stanowili nupturienci Polak i Amerykanka z urodzenia i pochodzenia. W tym samym okresie nie było ani jednego małżeństwa o charakterze wyznaniowo mieszanym¹⁰. Świadczyło to o niezwykle silnej izolacji polskiego środowiska. Dopiero po 1950 r. księgi metrykalne notują dużą liczbę małżeństw mieszanych „narodowo” i stosunkowo liczne małżeństwa mieszane „wyznaniowo”.

Dalszą grupę ksiąg archiwalnych stanowią księgi cmentarne zmarłych. Niestety do 1912 r. parafia Najświętszego Serca Jezusowego nie prowadziła tego rodzaju ksiąg, a to dlatego ponieważ nie posiadała własnego cmentarza. Zmarłych przed 1912 r. rejestrowano w tych parafiach w New Britain, na których cmentarzach grzebano imigrantów polskich¹¹. W tym też roku ks. L. Bójnowski zaczął prowadzić osobne księgi zmarłych.

Księgi te spisywane są w języku polskim, łacińskim, a później również w języku angielskim. Obejmują one następujące rubryki: data zgonu i pogrzebu, imię i nazwisko zmarłego, adres zamieszkania, wiek określany liczbą lat, a nie datą urodzenia, imię i nazwisko księdza prowadzącego pogrzeb, a nadto uwagi, w których notowano informacje o miejscu zmarłego na cmentarzu. Oto zestaw omawianych ksiąg w archiwum parafialnym:

Cemetery Records 9 IX 1912-28 XII 1933 kk. 1-102.

Cemetery Register of Sacred Heart of Jesus. T. 2 (1 I 1934-18 II 1948).

Cemetery Register of Sacred Heart of Jesus. T. 3 (19 II 1948-17 XI 1958).

Cemetery Records of Sacred Heart of Jesus. T. 4 (19 XI 1958 —).

Ks. L. Bójnowski wklejał często do ksiąg zmarłych zaświadczenia czy oświadczenia, że „dziecko urodziło się nieżywe”, albo „było ochrzczone z wody”. Wówczas w metryce zmarłych nie odnotowywał takich wypadków. Do zespołu ksiąg zmarłych należą nadto nazwane przez ks. L. Bójnowskiego „Dochody z cmentarza”. Prowadzone są one w języku polskim i angielskim, a zawierają stosunkowo obfite materiały dotyczące pogrzebów, ich jakości, opłat itp. Prowadzone są od 1901 r., a w pięciu dużych tomach obejmują lata 1901-1974. Do tego typu źródeł należy również Records of Interments parafii polskiej Najświętszego Serca Jezusowego w New Britain, Conn. od 16 II 1896-1912 r. Przydatność tego ro-

¹⁰ B. K u m o r. *Dzieje polskiej parafii Świętego Krzyża w New Britain, Conn. 1927-1975* (maszynopis).

¹¹ *Pamiętnik złotego jubileuszu* s. 45 nlb.

dzaju ksiąg do badań ludnościowych jest oczywista. Służą one nade wszystko do badań problemów śmiertelności, długowieczności, przyczyn śmierci itp.

Do ksiąg rejestrujących funkcje sakralne w ramach duszpasterstwa parafialnego należą księgi bierzmowanych, prowadzone przez ks. L. Bójnowskiego od 1896 r. w języku łacińskim i polskim, a następnie przez ks. J. Balasę w języku angielskim. Księgi te podają imię i nazwisko bierzmowanych i ich rodziców, a także datę i personalia bierzmowanego. Podpisanemu znane są tylko dwie tego rodzaju księgi (Registrum confirmatorum — Confirmation Records — 1896-1926 i Confirmation Register of Church of Sacred Heart of Jesus New Britain, Conn. 14 IX 1963 —).

Tego typu są również księgi pierwszokomunijne, prowadzone w języku polskim i angielskim od 1917 r. do dziś. Rubryki tych ksiąg podają tylko zestaw imion i nazwisk dzieci polskich rodzin przyjmujących pierwszą Komunię św. Oto zestaw tych ksiąg:

First Communion Register Church of Sacred Heart of Jesus New Britain, Conn. 14 VI 1917-6 IX 1931 kk. 100 + indeks A-Z.

First Communion Register Church of Sacred Heart of Jesus New Britain, Conn. 31 V 1965-31 V 1976 + indeks A-Z.

Trzeba zauważyć, że w drugim tomie rubrycystyka została rozbudowana, dzięki czemu księgi przynoszą szerszy zakres informacji. Dodano bowiem rubryki: datę i miejsce urodzenia dziecka, adres zamieszkania, oraz imię i nazwisko rodziców dziecka. Księgi zaopatrzone są w indeksy.

Osobny zbiór stanowią „Księgi spowiedzi wielkanocnej parafian”, prowadzone przez ks. L. Bójnowskiego w latach 1898-1951. Zbiór ten obejmuje 11 dużych tomów. Księgi te dostarczają informacji z zakresu uczestniczenia Polonii w sakramentach wielkanocnych. Są zatem ważne dla badań praktyk religijnych.

Ważny zespół stanowią też księgi kasowe i rachunkowe parafii. Jest to świetne źródło nie tylko do poznania spraw gospodarczych parafii, ponieważ w księgach tych ks. L. Bójnowski odnotowywał wszystkie, nawet najdrobniejsze dochody, ofiary i wydatki — ale również dostarczają one niezwykle cennych materiałów na temat źródeł utrzymania parafii i jej instytucji takich jak szkoła, klasztor, plebania, służba kościelna, personel nauczycielski itp. Jest to równocześnie dobre źródło do poznania działalności charytatywnej parafii. Księgi te z czasów ks. L. Bójnowskiego zachowały się w 12 olbrzymich tomach od schyłku XIX w. do lat 50 XX w. i noszą tytuł: „Dochody i rozchody parafii Najświętszego Serca Jezusowego w New Britain, Conn.”. Prowadzone są w języku polskim. Uzupełnienie tych ksiąg stanowi „Protokolarna książka parafii Najświętszego Serca Jezusowego w New Britain, Conn. od dnia 6 X 1895-1959”.

spisana w języku polskim i angielskim. Są to protokoły posiedzeń rady parafialnej w sprawach gospodarczych i finansowych parafii.

Obok powyższych na wzmiankę zasługuje *Liber decretorum parochiae Sacratissimi Cordis Jesu in New Britain, Conn. (1895-1959)*. Ponieważ parafia tworzyła korporację uznaną przez władze publiczne, dlatego w księdze tej wklejono względnie przekopiowano szereg dokumentów o charakterze urzędowym, kościelnym i państwowym. Dokumenty te spisane są w większości w języku angielskim, niektóre w języku polskim. W archiwach parafialnych w Polsce odpowiednikiem tej księgi są *Libri documentorum parochiae N.N.*, zachowane najczęściej z XVIII i początku XIX stulecia.

Uderza natomiast brak w archiwum parafialnym ksiąg brackich i towarzystw kościelnych. A były one bardzo liczne w parafii. Według relacji z 1922 r. w parafii istniały 24 bractwa i stowarzyszenia religijne, a niektóre z nich sięgały początkami końca XIX stulecia¹². Oto one i liczba ich członków¹³:

	Mężczyźni	Kobiety	Razem
1. Towarzystwo Św. Alojzego	97	9	107
2. Towarzystwo SS. Piotra i Pawła	7	?	7
3. Towarzystwo Różańcowe Kobiet	—	200	200
4. Towarzystwo Dzieci Maryi	?	?	?
5. Towarzystwo Św. Agnieszki	?	190	190
6. Bractwo Wstrzemięźliwości	6	98	104
7. Bractwo Wiecznej Adoracji	5	83	88
8. Towarzystwo Św. Lucjana	230	250	480
9. Towarzystwo Św. Stanisława Kostki	100	70	170
10. Towarzystwo Św. Cecylii	?	?	?
11. Towarzystwo Św. Elżbiety	18	26	44
12. Towarzystwo Św. Wincentego a Paulo (Towarzystwo Dobroczynności)	7	1	8
13. Towarzystwo Św. Róży Limańskiej	—	93	93
14. Klub Katolickich Kobiet	—	210	210
15. Towarzystwo Św. Teresy	3	60	63
16. Towarzystwo Weteranów Serca Jezusowego	54	—	54
17. C.Y.O. (Katol. Młodzież)	24	26	50
18. Towarzystwo Św. Stanisława Biskupa	42	11	53

¹² B ó j n o w s k i. *Historia parafii polskich* s. 33 nn.; *Pamiętnik złotego jubileusza* s. 91 nn. nłb.

¹³ APSP *Towarzystwa przy parafii Najświętszego Serca Jezusowego 1922* s. 171-238; *Dochody parafii* t. 9 (1952-1954) s. 3.

19. Grono Matek	—	40	40
20. Stowarzyszenie Rodziców i Nauczycielek ?	?	?	?
21. Związek Harcerzy	?	?	?
22. Towarzystwo Ministrantów	35	—	35
23. Towarzystwo Św. Anioła Stróża (Chłopcy)	90	—	90
24. Towarzystwo Św. Anioła Stróża (Dziewczęta)	—	75	75

To niezwykle rozwinięte życie organizacyjne aktywu świeckiego parafii, nie ma niestety dokumentacji w archiwum parafialnym. Zachowała się tylko jedna księga w języku polskim pt. *Towarzystwa przy kościele Najśłodszego Serca Jezusowego w New Britain, Conn. (1922)*, która informuje jedynie o liczbie towarzystw i bractw oraz ich członków dla roku 1922. Można prawie z pewnością przypuszczać, że księgi posiedzeń bractw i towarzystw kościelnych znajdują się zapewne w rękach prywatnych dawnych prezesów i prezesek tychże organizacji.

Jeszcze bardziej dziwi brak ksiąg ogłoszeń parafialnych czy też ksiąg biuletynu parafialnego, wydawanego w okresie powojennym na powielaczu w języku polskim i angielskim. Szkoda, bo księgi tego rodzaju stanowią najbogatsze źródło do wszechstronnego poznania życia Polonii nowobretańskiej.

II. ARCHIWUM PARAFII ŚW. KRZYŻA

Druga parafia polonijna w New Britain pod wezwaniem Św. Krzyża została utworzona w 1927 r. Jest to biorąc chronologicznie, najmłodsza polska parafia w tym stanie. W 1928 r. miała swoją prowizoryczną świątynię, zaś obecna — zbudowana w stylu neogotyckim w latach 1934-1942 z kościołem dolnym i górnym należy do najpiękniejszych świątyń katolickich w całym stanie Connecticut. Już w 1928 r. przybyły do parafii siostry józefitki polskiego pochodzenia, a w 1954 r. otrzymały nowy, murowany klasztor wraz z kaplicą publiczną. W tym samym roku zaczęto budować 9-klasową szkołę parafialną, którą rozbudowano wydatnie w 1961 r. Nowa parafia miała również charakter narodowy i personalny¹⁴.

Organizatorem parafii i pierwszym jej długowiecznym proboszczem był ks. Stefan Bartkowski. Urodzony 2 IX 1882 r. w Chełmcach koło Inowrocławia na Kujawach w rodzinie nauczyciela wiejskiego, ukończył studia teologiczne na Katolickim Uniwersytecie w Lowanium. W 1908 r.

¹⁴ Kumor, jw.

przyjął święcenia kapłańskie i niebawem wyjechał do Ameryki do pracy duszpasterskiej wśród Polonii. Od 1927 do 1961 r. był proboszczem, współtwórcą i współbudowniczym parafii Św. Krzyża. Po jego śmierci proboszczem został zasłużony w pracy duszpasterskiej i kulturalnej w archidiecezji hartfordzkiej ks. prałat Jan Wodarski. Ten syn emigrantów polskich ukończył studia filozoficzne i teologiczne w Polskim Seminarium Duchownym w Orchard Lake (Mich.) i na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu we Fryburgu Szwajcarskim. Po pracy na wielu odpowiedzialnych stanowiskach w archidiecezji, został mianowany prałatem domowym przez pap. Piusa XII (1957), a w 1961 r. przejął służbę duszpasterską w parafii Św. Krzyża i pełni ją dotąd ¹⁵.

W związku z nadchodzącym 50-leciem parafii Św. Krzyża i przygotowaniem monografii tejże parafii przez podpisanego, ks. prałat J. Wodarski wspólnie z niżej podpisanym, uporządkowali archiwum parafialne. Dla archiwum przeznaczony jest osobny pokój na plebanii. Tylko księgi metrykalne i kartoteka parafialna są w kancelarii parafialnej. Zbiory archiwalne tej parafii mają charakter nieco inny i pod pewnym względem są o wiele bogatsze, niż zbiory archiwalne w parafii Najświętszego Serca Jezusowego.

Prawdziwą ozdobą Archiwum parafii Św. Krzyża i niezwykle cennym źródłem do poznania dziejów parafii są ogłoszenia parafialne zachowane w komplecie od 1927 do 1977 r. Zawarte są one w czternastu dużych woluminach. Wszystkie są ręcznie pisane przez ks. S. Bartkowskiego (z wyjątkiem niektórych drobnych partii) w języku polskim. Jest to najbogatszy zespół źródłowy do przeszłości parafii i Polonii świętokrzyskiej. Jest to bogata kopalnia dla historyka, dostarczająca materiałów z zakresu duszpasterstwa parafialnego, życia społecznego, kulturalnego, narodowego i towarzyskiego tamtejszej Polonii. Ogłoszenia bowiem informują w detalach o wszelkich przejawach tego życia, inicjatywach duszpasterskich, a także dostarczają bogatych materiałów na temat wszelkich aspektów życia narodowego i łączności Polonii świętokrzyskiej z krajem i jego kulturą. Wartość tego typu źródeł dla historii Polonii jest tym większa, że „na żywo” informują one w formie kalendarium o przejawach tego życia i to w aspekcie nie normatywnym (jak powinno być), ale faktycznym (jak było). Oto pełny zestaw ksiąg ogłoszeń duszpasterskich z parafii Św. Krzyża:

Ogłoszenia parafii Św. Krzyża założonej 11 XI 1927 r. w New Britain, Conn. (1927-1929). T. 1.

Ogłoszenia parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. od 16 VI 1929 — Dominica post Pentecosten IV 1931. T. 2.

¹⁵ Tamże.

Ogłoszenia parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica Palmarum (29 III) 1931 usque ad III Dominicam post Epiphaniam (22 I) 1933. T. 3.

Ogłoszenia parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica IV post Epiphaniam (29 I) 1933 ad Dominicam Smae Trinitatis (27 V) 1934. T. 4.

Ogłoszenia parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica infra Octavam Corporis Christi (3 VI) 1934 ad Dominicam infra octavam Ascensionis (24 V) 1936. T. 5.

Ogłoszenia parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica Pentecosten (31 V) 1936 usque ad III Dominicam post Pentecosten (26 VI) 1938. T. 6.

Ogłoszenia parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica IV (3 VII) post Pentecosten 1938 usque ad Dominicam infra Octavam Nativitatis Domini (29 XII) 1940. T. 7.

Ogłoszenia w kościele Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica Ssmi Nominis Jesu 5 I 1941 usque ad Dominicam Resurrectionis 25 IV 1943. T. 8.

Ogłoszenia w kościele Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica in Albis 2 V 1943 usque ad Dominicam infra octavam Nativitatis Domini 30 XII 1945. T. 9.

Ogłoszenia w kościele Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica Epiphaniae 6 I 1946 usque ad Dominicam XVI post Pentecosten 12 IX 1948. T. 10.

Ogłoszenia w kościele Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica XVII post Pentecosten 19 IX 1948 usque ad Quinquagesimam 1 II 1951. T. 11.

Ogłoszenia w kościele Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica I Quadragessimae 11 II 1951 usque ad V Dominicam post Pascha 1953. T. 12.

Ogłoszenia w kościele Św. Krzyża w New Britain, Conn. a Dominica infra Octavam Ascensionis (17 V) 1953 usque ad Dominicam Nativitatis Domini (25 XII) 1955. T. 13.

Ogłoszenia w kościele Św. Krzyża w New Britain, Conn. od niedzieli Obrzezania Pańskiego 1 I 1956 do Niedzieli I po Objawieniu 7 I 1957. T. 14.

Kontynuacją tego typu źródeł jest „Biuletyn parafialny” wydawany na powielaczu co tydzień przez ks. Stefana Bartkowskiego od 1957 r. i kontynuowany do dziś przez ks. prałata Jana Wodarskiego. Biuletyn jest redagowany w języku polskim i angielskim i zawiera podobne materiały źródłowe jak ogłoszenia. Biuletyny ułożone są chronologicznie latami

i nie są paginowane. W archiwum zachował się pełny komplet Biuletynu za lata 1957-1977. Obejmuje on 3 olbrzymie woluminy:

„Perish Bulletin” 1957-1966. T. 1.

„Perish Bulletin” 1967-1973. T. 2.

„Perish Bulletin” 1974-1977. T. 3.

Drugi zespół ksiąg archiwum parafii Św. Krzyża to księgi metrykalne związane z funkcjami duszpasterskimi i sakralnymi. O wartości tych ksiąg do badań ludnościowych Polonii wspomniano już uprzednio. Tu trzeba dodać, że księgi te są prowadzone w języku łacińskim i polskim, a ostatnio również w języku angielskim. Wszystkie księgi są oprawione w twardą okładkę i zaopatrzone w indeksy alfabetyczne osób. Treść ksiąg metrykalnych osób ochrzczonych jest identyczna jak to wspomniano przy parafii Najświętszego Serca Jezusowego. Księgi ochrzczonych rozpoczynają się z dniem 11 listopada 1927 r., a więc od dnia erekcji parafii i są kontynuowane do dziś. Oto zestaw tych ksiąg w omawianym archiwum:

Baptismorum Registrum ecclesiae Sanctae Crucis New Britain, Conn. a die 11 XII 1927 ad 10 Julii 1935. T. 1.

Baptismorum Registrum ecclesiae Sanctae Crucis New Britain, Conn. a 17 Julii 1935-14 December 1944. T. 2.

Baptismorum Registrum ecclesiae Sanctae Crucis New Britain, Conn. a die 21 Decembris ad 23 Julii 1951. T. 3.

Baptismorum Registrum ecclesiae Sanctae Crucis New Britain, Conn. 30 Julii 1951-19 Januarii 1958. T. 4.

Baptismal Register (Baptismorum Registrum) Church of Sanctae Crucis New Britain, Conn. from 26 I 1958-17 IX 1967. T. 5.

Baptismal Register (Baptismorum Registrum) Church of Sanctae Crucis New Britain, Conn. from 24 IX 1967.

Księgi małżeństw spisywane są również w języku łacińskim, polskim i angielskim. Obejmują one pełny komplet (4 tomy) za lata 1927-1977. Zapisy tych ksiąg są bogatsze w treść od zapisów podobnych ksiąg ze „starej parafii”. W każdym bowiem wypadku zapisy metrykalne podają datę i miejsce urodzenia nupturientów, co pozwala na opracowanie wieku i geograficznego pochodzenia nowożeńców. Oto zestaw tych ksiąg:

Matrimoniorum Registrum ecclesiae Sanctae Crucis New Britain, Conn. die 11 XI 1927 ad 17 X 1942. T. 1.

Mariage Register Church of Holy Cross New Britain, Conn. from 17 X 1942 to 27 XII 1954. T. 2.

Mariage Register (Matrimoniorum Registrum) Church of Holy Cross New Britain, Conn. from 8 I 1955 to 15 XI 1975. T. 3.

Marriage Register (Matrimoniorum Registrum) Church of Holy Cross New Britain, Conn. from 11 I 1976.

Parafia Św. Krzyża nie ma dotąd własnego cmentarza, ale korzysta z cmentarza polskiego parafii Najświętszego Serca Jezusowego. Mimo to parafia prowadziła od początku własne księgi zmarłych. Spisywano je również w języku łacińskim, polskim i angielskim. W archiwum parafialnych znajduje się komplet tych ksiąg w 3 tomach za lata 1928-1977; pierwszy bowiem pogrzeb w nowej parafii zanotowano w dniu 1 I 1928 r. Oto zestaw tych ksiąg:

Death Register Church of Sanctae Crucis New Britain, Conn. 1 I 1929-31 XII 1956. T. 1.

Death Register (Defunctorum Registrum) of Ecclesia Sanctae Crucis New Britain, Conn. from 7 I 1957-28 XII 1974. T. 2.

Death Register (Defunctorum Registrum) Church of Holy Cross New Britain, Conn. from 1 I 1975.

Powyższy zestaw ksiąg z zakresu ruchu naturalnego ludności uzupełniają w pewnym zakresie księgi bierzmowanych (Księga bierzmowanych w parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. 1931-1961 ss. 123; Confirmation Register (Confirmatorum Registrum) Church of Holy Cross New Britain, Conn. from 22 X 1961-1976). Są one spisywane w języku polskim i angielskim, a ich treść nie odbiega od treści podobnych ksiąg z parafii Najświętszego Serca Jezusowego. W archiwum świętokrzyskiej parafii zachowała się jedna Księga I Komunii św. z lat 1928-1960. Z ksiąg funkcji duszpasterskich ciekawy zespół stanowią księgi chorych w liczbie 3 tomów za lata 1933-1976. Ponieważ w parafiach polonijnych duszpasterstwo chorych jest bardzo dobrze zorganizowane, dlatego księgi te dostarczają również obfitych wiadomości na temat sytuacji zdrowotnej parafii i poszczególnych jej członków. Księgi te prowadzone w języku polskim i angielskim podają imię i nazwisko chorego, jego adres, datę odwiedzin i imię i nazwisko duszpasterza odwiedzającego.

Sick Call Register (Księga chorych) Church of Holy Cross New Britain, Conn. 1933-1965. T. 1.

Sick Call Register (Księga chorych) 1960-1965. T. 2.

Sick Call Register (Księga chorych) 1965-1976. T. 3.

Prawdziwym skarbem omawianego archiwum obok ksiąg ogłoszeń parafialnych są księgi bractw i towarzystw kościelnych. Również bowiem w parafii Św. Krzyża życie organizacyjne było niezwykle żywotne. Jeszcze dzisiaj w parafii działa aktywnie około 15 bractw i towarzystw religijnych. Ksiąg tych do 1976 r. nie było w archiwum parafialnym. W związku z podjęciem przez podpisanego kwerendy źródłowej do dzie-

jów parafii Św. Krzyża, ks. prałat J. Wodarski zwrócił się do prezesów i prezesek tychże organizacji o przekazanie parafii dawnych ksiąg brackich i stowarzyszeniowych. Apel ks. Wodarskiego spotkał się z pozytywnym odzewem u parafian. Dzisiaj archiwum parafii Św. Krzyża jest w posiadaniu 13 tomów tego rodzaju ksiąg. Nie są to wszystkie. Ale można się spodziewać, że i dalsze tego typu księgi trafią do archiwum parafialnego. Oto ich zestaw:

Księga protokołowa Towarzystwa Dobroczyńności św. Wincentego a Paulo (1928-1952). T. 1.

Księga protokołowa Towarzystwa Dobroczyńności św. Wincentego a Paulo (1953-1976). T. 2.

Księga posiedzeń Bractwa żywego Różańca pod opieką Matki Boskiej Różańcowej przy parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. 1938-1954. T. 1.

Księga posiedzeń Bractwa żywego Różańca pod opieką Matki Boskiej Różańcowej przy parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. 11 IV 1954-8 VI 1969. T. 2.

Holy Cross Drum Corps New Britain, Conn. (Księga kasowa) 1956-1957. T. 1.

Holy Cross Drum Corps sponsared by Holy Cross Ladies Guild organised april 1950.

Holy Cross Children of Mary Sodality (Księga protokołów Towarzystwa Dzieci Maryi) 10 I 1948-13 III 1960. T. 1.

Holy Cross of Children of Mary Holy Cross Church New Britain, Conn. 12 VI 1961-6 IV 1971. T. 2.

Sodality of Children of Mary Holy Cross Church New Britain, Conn. 1974-1967 (Księga kasowa). T. 3.

Children of Mary Sodality Holy Cross Church New Britain, Conn. 1956-1962 (Księga składek członkowskich). T. 4.

Children of Mary Sodality Holy Cross Church New Britain, Con. 1969-1972. T. 5.

Księga protokołów Towarzystwa Matek i Żon Żołnierzy przy parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. 1943-1948.

Książka protokołowa III Zakonu Św. Franciszka (1933-1969).

Wartość tych ksiąg dla badacza przeszłości wspólnot polonijnych jest olbrzymia. Księgi te informują na bieżąco o życiu religijnym, kulturalnym, towarzyskim, społecznym i narodowym poszczególnych organizacji. W wypadku parafii Św. Krzyża księgi te stanowią kapitalne uzupełnienie do ksiąg ogłoszeń parafialnych. Ponieważ bractwa i organizacje kościelne prowadziły bardzo żywą akcję charytatywną na rzecz parafian święto-

krzyskich i pomocy dla starego kraju, dlatego dostarczają i w tym zakresie bardzo cennych relacji.

Niezmiernie ciekawy zespół stanowią stosunkowo licznie zachowane księgi stypendiów mszalnych. Mają one poważne znaczenie dla socjologa religii, dla badacza pewnego typu religijności, niektórych przejawów wiary i praktyk religijnych parafian świętokrzyskich. Księgi te zachowały się w komplecie dla lat 1957-1975. Są prowadzone w języku polskim i angielskim. Wcześniejsze braki ksiąg można uzupełnić z ogłoszeń parafialnych, gdyż zarówno ks. S. Bartkowski, jak i ks. prałat J. Wodarski zamieszczali wykaz intencji mszalnych, które były w tygodniu odprowadzane. W księgach tych obok intencji mszalnej notowano imię i nazwisko ofiarodawcy, wysokość złożonej ofiary i datę ewentualnej Mszy św. Niezwykle rzadko wśród intencji można spotkać potrzeby narodowe „starego kraju”. Oto zestaw tych ksiąg:

Księga stypendiów mszalnych 1957, 1958, 1959, 1960, t. 1-4.

The Daile Mass Record for 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, t. 5-18.

Niezwykle bogate archiwalia odnoszą się do spraw gospodarczych i finansowych parafii w formie ksiąg kasowych, raportów finansowych do Kurii Arcybiskupiej w Hartfordzie, dokumentacji bazarów parafialnych, ksiąg podatku parafialnego czy też ksiąg dochodów i rozchodów parafii itp. Księgi te spisywane są w języku polskim i angielskim. Dokumentują one sprawy gospodarcze parafii i jej instytucji, akcję charytatywną itp. Oto zestaw tego typu ksiąg:

Książka dochodu i rozchodu polskiej rzymsko-katolickiej parafii pod wezwaniem Św. Krzyża New Britain, Conn. założonej 11 listopada 1927 (1927-1935). T. 1.

Książka dochodów i rozchodów parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. od 7 VII 1935-31 XII 1945. T. 2.

Książka dochodów i rozchodów kościoła Św. Krzyża w New Britain, Conn. od 1 I 1946 do 31 XII 1956. T. 3.

Książka dochodów i rozchodów parafii Św. Krzyża w New Britain, Conn. od 1 I 1957-31 XII 1959. T. 4.

Pastor's Account Book Church of Holy Cross New Britain, Conn. 1 I 1960-31 XII 1964. T. 5.

Pastor's Account Book Church of Holy Cross New Britain, Conn. 1 I 1965-31 XII 1970. T. 6.

Pastor's Account Book Church of Holy Cross New Britain, Conn. 1 I 1971-31 XII 1973. T. 7.

Internal Revenue 1962-1964.

Internal Revenue 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, t. 1-11.

Informacje tych ksiąg uzupełniają obficie księgi kasowe, zbiory ceków itp. w osobnych kartonach dla poszczególnych lat. Do tego typu archiwaliów należą również księgi podatku parafialnego. Utrzymanie bowiem parafii, jak też i szkoły parafialnej, spoczywa na barkach parafian. Część budżetu z tego zakresu pokrywa dobrowolny podatek parafialny w przeciętnej wysokości 10 dol. rocznie od rodziny czy też samotnej osoby. Obok zagadnień finansowych księgi podatku parafialnego dostarczają informacji na temat spraw ludnościowych, miejsca i pracy parafian itp. Oto zestaw tego typu ksiąg:

- Parafialne za rok 1961 i 1962.
- Parafialne za rok 1963.
- Parafialne za rok 1964 i 1965.
- Parafialne za lata 1966-1969.
- Parafialne za lata 1970-1971.

Tego typu zagadnienia dokumentuje również Dioecesan Financial Reports 1927-1975. Są tu kopie raportów finansowych, wysyłanych corocznie do Kurii Arcybiskupiej w Hartfordzie. Raporty te były sporządzane każdego miesiąca na temat dochodów i rozchodów parafialnych. W tej kasecie zamieszczona jest również ważniejsza korespondencja parafii z Kurią Arcybiskupią w Hartfordzie i dokumenty dotyczące utworzenia parafii w 1927 r.

Ważnym źródłem dochodu parafialnego są bazyry, urządzone przez parafię Św. Krzyża od 1928 r. Mają one charakter dawnego polskiego kiermaszu i dotąd zachowały bardzo wiele akcentów narodowej kultury polskiej. Dochody z bazarów przeznaczone są najczęściej na utrzymanie szkoły parafialnej. Są one stosunkowo dość duże i tak w 1976 r. wynosiły one 47 000 dol. Dokumentacja pełna do bazarów świętokrzyskich zachowała się dopiero od 1960 r. i ułożona jest w poszczególnych kasetach. Oto ich zestaw:

- Holy Cross Church Carnival 1960.
- Bazar 1968-1969.
- Bazar 1970-1971.
- Bazar 1972, 1973, 1974, 1975 (4 kasety).
- Parish Bingo (po 1960).

Szczególną wartość ze względów narodowych posiadają kasety *Polish Millenium*. Zawierają one obfite materiały do uroczystości i imprez milenijnych w 1966 r., jakie odbywały się w parafii Św. Krzyża i w całym

stanie Connecticut. Ks. prałat J. Wodarski jest bowiem prezesem Związku Polskich Księży w stanie Connecticut.

Archiwum parafii Św. Krzyża nie posiada natomiast ksiąg Spisu ludności tak bardzo dobrze reprezentowanych w „starej parafii”. Zachowała się jedynie z lat 1928-1933 księga parafian, zaprowadzona do celów podatkowych (podatek parafialny). Jej rubryki obejmują następującą treść: rodziny, samotni, wdowcy, wdowy. Może ona być wielce pomocna przy rekonstrukcji najstarszej populacji parafii świętokrzyskiej.

Bardziej wartościowa jest kartoteka parafialna zaprowadzona przez ks. prałata J. Wodarskiego. Każdego roku z okazji uiszczania podatku parafialnego jest aktualizowana. Jest to pełna ewidencja rodzin i osób należących do parafii. Kartoteka ułożona jest alfabetycznie, podaje imię i nazwisko głowy rodziny, adres zamieszkania, imiona rodziców, obydwojga, imiona dzieci i rok ich urodzenia, miejsce pracy małżonków, względnie informacje o rencie czy emeryturze, zawód małżonków oraz adres szkoły, do której uczęszczają dzieci. Kartoteka służy również dla celów podatku parafialnego. Jest to niezwykle dobrze informujące źródło z zakresu przekroju społecznego i socjologicznego rodzin polskich w parafii Św. Krzyża.

Osobny zespół archiwaliów w obydwóch parafiach stanowią katalogi szkolne i akta kancelarii szkolnych. Ponieważ archiwaliów tych nie badałem bliżej, dlatego trudno mi podać cokolwiek na ich temat.

Nie znam bliżej innych archiwów parafii polonijnych w Stanach Zjednoczonych, dlatego trudno mi odpowiedzieć na pytanie — czy omówione archiwa są typowe dla parafii polonijnych? Trzeba jednak stwierdzić, że obydwa omówione archiwa parafialne zawierają niezwykle wielkie bogactwo materiałów do badań z zakresu dziejów Polonii amerykańskiej. Bogactwo to dotąd było niezmiernie rzadko wykorzystywane dla tego rodzaju prac. Tymczasem wydaje się, że głębsze prace na temat wewnętrznego życia religijnego, kulturalnego, towarzyskiego, społecznego i narodowego Polonii bez sięgnięcia do tego typu źródeł nie są możliwe. Jest to tym bardziej prawdziwe, że parafia polska w Stanach Zjednoczonych była i jest nadal najsilniejszym ośrodkiem więzi społecznej naszych emigrantów i ich dzieci za Oceanem. W tych dwóch parafiach nowobrytańskich zdarzają się częste wypadki, że drugie czy trzecie pokolenie polonijne, mimo że opuszcza New Britain, formalnie nadal należy do parafii ojców i na rzecz tejże parafii uiszcza odpowiednie świadczenia finansowe.

ARCHIVES OF POLISH PARISHES IN THE U. S. A.
AS A SOURCE FOR STUDIES OF THE HISTORY OF POLISH IMMIGRATION

S u m m a r y

The present article is founded upon source materials provided by two Polish parishes in New Britain, Conn., the Sacred Heart of Jesus and the Holy Cross. The censuses regularly made by the parishes nearly every two years, in the years 1909-1951 constitute an excellent source for studying demographic problems of Polish Americans in New Britain. Registers of births, baptisms, marriages and deaths make another set of records. As a rule they have been preserved in every Polish parish since its foundation. Registers on marriages seem particularly valuable since they provide detailed information about geographical origins of Polish emigrants.

Registers of Confirmations and First Holy Communions as well as registers of Easter confessions and records of visiting the sick parishioners make a body of records of sacred functions. Economic affairs of the parish are revealed in well-preserved ledgers, records of parish bazaars, special collections etc. They provide information concerning financial resources of the parish, parish school, convent and monastery, presbytery, church servants etc. Records of religious and national fraternities and societies together with the minutes of Parish Council meetings form an extremely valuable complex revealing cultural, social and religious activities of the parish.

The most important, however, seem the records of parish announcements, or, in the later period, the parish Bulletin. They provide an excellent current illustration of the life of a Polish parish with all its numerous aspects, religious, cultural, social and national. Records of parish announcements are usually written in Polish, while the parish Bulletin is published in both English and Polish. School records constitute a separate source of information.

It seems that any more profound research into the religious, cultural, social and national history could not be carried out without relying on such source materials and archives. Especially as the Polish parish in the U. S. A. used to be and still is the most important centre of social bond for our emigrants and their offspring.